

Zmiana układu przestrzennego wsi podmiejskiej na skutek urbanizacji

The spatial structure
of the villages under
the pressure of the
suburban
development

Wprowadzenie

Introduction

Dotychczasowy rozwój cywilizacyjny przebiegał na zasadzie nieograniczonego korzystania z zasobów przyrody, co doprowadziło do nieodwracalnych zmian w środowisku przyrodniczym. Zachowania człowieka, nakierowane na posiadanie coraz to większej ilości dóbr będą musiały ulec zmianie; dotyczy to także nowego spojrzenia na planowanie przestrzenne. Planowanie ma zatem uwzględniać człowieka jako dobro najważniejsze w odniesieniu do trwałego i zrównoważonego rozwoju, co ma się realizować poprzez prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą. Należy jednocześnie zrobić wszystko, aby to prawo zapewnić zarówno obecnym jak i przyszłym pokoleniom¹.

Obserwowany w ostatnich latach żywiłowy rozwój budownictwa jednorodzinnego na terenach wiejskich, dla osób utrzymujących się ze źródeł pozarolniczych, świadczy o braku skutecznego nadzoru odpowiednich urzędów nad jego przestrzennym rozmieszczeniem, jak i zachowaniem określonego wyrazu architektonicznego poszczególnych zespołów. W celu zahamowania postępującej degradacji krajobrazu kulturowego wsi, należy dążyć do ściślejszych zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, obejmujących zarówno usytuowanie samych budynków w przestrzeni, jak i przyjęcie określo-

nych rozwiązań architektonicznych w nawiązaniu do miejscowej tradycji. Bezkrytyczne stawianie wymogów, dotyczących naśladownictwa form regionalnych, powinno być jednak realizowane z dużą ostrożnością².

Prace nad planami zagospodarowania przestrzennego wsi, to działania na obszarach już zurbanizowanych i ukształtowanych na przestrzeni wieków. Dziedzictwo kulturowe, nie zdegradowane krajobrazy wiejskie, czy też zabytkowe fragmenty niektórych wsi, świadczą o tożsamości poszczególnych regionów. Należy dążyć do objęcia ich ochroną konserwatorską i zachowania istniejących krajobrazów kulturowych; przy czym, w wielu przypadkach ich twórcze ukształtowanie lub wręcz odtworzenie jest bardziej uzasadnione.

Aby w przyszłości wieś polska zachowała swoją odrębność i charakter, należy szukać odpowiedzi na pytania dotyczące kryteriów kształtowania modelu wsi wielofunkcyjnej. Dotyczy to szczególnie problemów związanych z pielęgnowaniem krajobrazu, rozwojem funkcji nierolniczych w powiązaniu z ochroną walorów przyrodniczo-krajobrazowych wsi, czy też zachowaniem i umiejętnym wykorzystaniem zasobów wiejskiego dziedzictwa kulturowego³.

Obszar badań

Researched area

Prezentowany obszar badań to pas terenu szerokości około 7 km, przylegający do granic administracyj-

nych Wrocławia od strony południowo-wschodniej, położony między drogami krajowymi:

- nr 5 [Wrocław – Świdnica],
- nr 456 [Wrocław – Oława].

Swoim zasięgiem obejmuje teren trzech gmin: Kobierzyce, Żórawina i Święta Katarzyna. Jest to obszar położony na równinie nadodrzańskiej, w rozległej dolinie Odry.

Do badań wybrano 14 wsi, reprezentatywnych dla zbioru jednostek wiejskich znajdujących się w obrębie wybranych gmin. Leżą one zarówno w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia, jak i w znacznych od niego odległościach. W granicach gminy Kobierzyce analizowano wsie: Bielany Wrocławskie, Domaśław, Ślęza, Tyńnic Mały i Wysoka; w gminie Żórawina – Mędlów, Mnichowice, Suchy Dwór, Turów i Wojkowice; w gminie Święta Katarzyna – Iwiny, Smardzów, Radomierzycy i Zacharzyce.

Przez obszar ten przebiegają ważne szlaki komunikacyjne:

- droga międzynarodowa (autostrada A-4) na osi: zachód – wschód (Berlin – Wrocław – Kraków – Lwów – Kijów),
- droga krajowa nr 8 na osi: południe – północ (Warszawa – Wrocław – Wiedeń),
- droga krajowa nr 5 na kierunku: południe – zachód (Wrocław – Jelenia Góra – Praga). Ponadto w kierunku wschodnim prowadzi droga krajowa Wrocław – Opole, w południowo-wschodnim zaś – droga wojewódzka Wrocław – Strzelin. Drogi pozostałe to drogi powiatowe i gminne.

Tak ukształtowana sieć dróg oraz położone przy nich wsie, w istotny sposób ograniczają możliwości rozwoju nowych terenów budowlanych. Wynika to z jednej strony z konieczności zapewnienia dostępności do wszystkich kategorii dróg, z drugiej – zapewnienia na nich bezpieczeństwa użytkowników.

Dla wsi podmiejskich bezpośrednio sąsiedztwo dużej aglomeracji miejskiej niesie za sobą określone uwarunkowania i konsekwencje związane z nadmiernym wzrostem terenów budowlanych budownictwa jednorodzinnego, nie związanego z funkcją rolniczą. Rozwój tego budownictwa w obecnej formie stanowi duże zagrożenie w prawidłowym zagospodarowaniu przestrzeni wiejskiej.

Zmiana charakteru wsi

Change of the rural character

Należy pamiętać, że wieś dolnośląska kształtowała się przez stulecia pod wpływem wielu kultur, a powstałe układy przestrzenne i poszczególne obiekty architektoniczne, będące świadectwem nawarstwiania się różnych wpływów i tendencji, należy chronić jako świadectwa kultury materialnej minionych pokoleń. Nowe budownictwo, wkraczając stopniowo na tereny wiejskie, nie powinno być pozbawione tradycyjnego wyrazu i uroku oraz ścisłego powiązania z krajobrazem, przy jednoczesnym wykorzystaniu wszystkich osiągnięć, jakie niesie rozwój cywilizacji⁴.

Wsie znajdujące się w obszarze badań można podzielić na trzy grupy:

- grupę pierwszą stanowią wsie będące pod bezpośrednim oddziaływaniem miasta i mające z nim dobre połączenia komunikacyjne (Bielany Wrocławskie, Iwiny, Wysoka i Ślęza). W nich właśnie intensywnie rozwija się budownictwo jednorodzinne typu wolnostojącego dla osób utrzymujących się ze źródeł pozarolniczych. W ogromnej większości są to mieszkańcy Wrocławia, mający tam zatrudnienie a mieszkający na wsi, ze względu na uciążliwość, jakie w chwili obecnej niesie życie w mieście. Brak dostatecznej kontroli rozwoju tego budownictwa, chaos w zagospodarowaniu przestrzennym, bezład architektoniczny oraz wydzielanie zbyt małych działek budowlanych pociągnęły za sobą cały szereg problemów, które obecnie należy rozwiązać. Dodatkowym elementem, jaki w tych wsiach się pojawił jest działalność przemysłowo-usługowo-handlowa. Szczególnym tego przykładem są Bielany Wrocławskie z ogromnymi terenami zajętymi pod wyżej wymienione funkcje w tzw. Węźle Bielańskim. Wielkość tego obszaru oraz rodzaj prowadzonej działalności już w chwili obecnej stwarza duże problemy komunikacyjne.
- grupa druga, to wsie położone dalej od miasta, ale przy głównych szlakach komunikacyjnych,

co daje możliwość szybkiego dojazdu do aglomeracji miejskiej (Tyniec Mały, Domaślaw i Turów). Rozwój budownictwa w tych miejscowościach jest równie duży jak we wsiach bezpośrednio przyległych do Wrocławia.

- grupa trzecia obejmuje wsie pozostałe, leżące z dala od głównych szlaków komunikacyjnych (Mędłów, Suchy Dwór, Mnichowice, Smardzów, Wojkowice, Zacharzycy i Radomierzycy). W chwili obecnej przeważa tam funkcja rolnicza i można zauważyć małą aktywność społeczną. Są to wsie, które powinny być przedmiotem szczególnej uwagi i troski władz poszczególnych gmin.

Można powiedzieć, że o intensywności rozwoju funkcji pozarolniczych w poszczególnych wsiach, w tym szczególnie budownictwa jednorodzinnego, decyduje przede wszystkim położenie w stosunku do miasta oraz dobre z nim połączenie komunikacyjne.

Kształtowanie krajobrazu

Shaping the landscape

Organiczne związki dobrze rozwiniętej sieci osadniczej ze środowiskiem przyrodniczym sprzyjają spójności realizacji formułowanych celów, przyczyniając się do osiągnięcia wymiernych efektów w skali lokalnej⁵. Należy jednak zdawać sobie

sprawę z tego, że nie da się uniknąć oddziaływań na środowisko, związanych z realizacją założeń zmiany planu i wprowadzeniem na teren wsi obszarów o nowej funkcji. Należy jedynie dążyć do minimalizacji wpływu określonych inwestycji na stan środowiska naturalnego.

Praktyka dotychczasowa wskazuje na to, że bardziej zwracano uwagę na ilość niż na jakość. Daje zastrzeżenie, że brak spójnej polityki w zakresie ochrony krajobrazu, zarówno tego otwartego, jak obejmującego poszczególne fragmenty wsi. Wsiedlone podmiejskie zatraciły swój charakter, stając się kolejną dzielnicą miasta z nowymi problemami i zagrożeniami dla środowiska przyrodniczego, powodując jednocześnie nowe uciążliwości dla ich mieszkańców. Infrastruktura społeczna i techniczna nie została dostatecznie przygotowana, aby umożliwić prawidłowe funkcjonowanie poszczególnych, gwałtownie a jednostronnie rozwiniętych jednostek wiejskich.

Podsumowanie

Conclusion

Tworzenie nowych układów przestrzennych wsi, przy istniejącym już sposobie jej zagospodarowania, niesie za sobą ryzyko wystąpienia szeregu negatywnych zjawisk. Może się pojawić niedostosowanie formy do funkcji – poprzez zmianę proporcji terenów przeznaczonych na potrzeby ludności nierolniczej w ukła-

dzie osadniczym ukształtowanym dla potrzeb ludności rolniczej. Musimy wyznaczyć nowe tereny pod zabudowę zarówno mieszkaniową, jak i przemysłową czy usługową, powodując wzrost terenochłonności zabudowy. Powoduje to powstanie szeregu punktów kolizyjnych: rozproszenie zabudowy, niekorzystny wpływ na obszary sąsiadujące, zagrożenie walorów przyrodniczo – krajobrazowych wsi itp.

Ingerencja dotyczy także samych zagród – restrukturyzacja rolnictwa musi doprowadzić do zmniejszenia ich liczby, jak i liczby rozłogów, gdzie część gruntów zostaje wyłączona z produkcji rolniczej i przeznaczona na cele nierolnicze. Zróznicowanie obszarów w planie wsi oznacza zmianę funkcjonalną zagród, sieci dróg, terenów osiedlowych, a także rozłogu pól. Jest to istota zmiany tradycyjnej wsi rolniczej w wieś zurbanizowaną⁶. Należy jednak pamiętać, że funkcja rolnicza, może nie jako podstawowa, ale będzie występowała w różnym natężeniu w zależności od wielkości wsi, ilości gospodarstw rolnych, położenia wsi, czy też dodatkowych funkcji w niej występujących.

Gospodarstwa rolne zarówno teraz, jak i w przyszłości, będą prowadziły produkcję w starym układzie przestrzennym. Obudowa wsi nową zabudową jednorodziną, czy też usługowo-handlowo-przemysłową, utrudnia lub wręcz uniemożliwia komunikację pomiędzy siedliskiem a rozłogiem. Stąd konieczne staje się

ZESTAWIENIE WSI ZE WZGLĘDU NA ILOŚĆ ZABUDOWY

Lp.	Zabudowa stara		Zabudowa nowa		Zabudowa mieszana		RAZEM	
	Wieś	Ilość	Wieś	Ilość	Wieś	Ilość	Wieś	Ilość
1	Domasław	83	Bielany Wrocl.	351	Bielany Wrocl.	12	Bielany Wrocl.	445
2	Bielany Wrocl.	82	Tyniec Mały	188	Domasław	10	Tyniec Mały	261
3	Tyniec Mały	70	Domasław	55	Suchy Dwór	9	Domasław	148
4	Iwiny	52	Iwiny	53	Smardzów	8	Iwiny	112
5	Wysoka	42	Wysoka	36	Iwiny Wojkowice	7	Wysoka	84
6	Ślęza	36	Ślęza	30	Wysoka	6	Ślęza	71
7	Mnichowice	33	Turów	19	Ślęza	5	Mnichowice	48
8	Wojkowice	26	Mędłów Suchy Dwór	15	Tyniec Mały	3	Wojkowice	47
9	Zacharzyce	25	Mnichowice Smardzów Wojkowice	14	Mędłów Mnichowice Zacharzyce Radomierzyce	1	Turów	40
10	Turów	21	Zacharzyce	10	Turów	0	Smardzów	39
11	Smardzów	17	Radomierzyce	2	-	-	Suchy Dwór	37
12	Suchy Dwór	13	-	-	-	-	Zacharzyce	36
13	Mędłów	11	-	-	-	-	Mędłów	13
14	Radomierzyce	0	-	-	-	-	Radomierzyce	3

wyznaczenie przerw w tej zabudowie i zapewnienie dogodnych dróg gospodarczych, umożliwiających szybki i łatwy dostęp do pól, z możliwością wykorzystania wszelkiego rodzaju sprzętu rolniczego.

Działające gospodarstwo rolne, szczególnie ukierunkowane na produkcję zwierzęcą, powoduje określone uciążliwości dla terenów przyległych. Stąd ważnym jest wyznaczenie stref jego oddziaływania i określenie funkcji dla działek położonych w najbliższym sąsiedztwie.

Wzrost ilości terenów zurbanizowanych wywołuje zapotrzebowanie na nowe, szybkie i bezpieczne drogi. Nabiera to szczególnego znaczenia w przypadku, gdy droga szybkiego ruchu przecina obszary zabudowane, powodując sprzeczności interesów jej użytkowników. Z jednej strony należy zapewnić bezpieczeństwo dla kierowców, nie tylko poprzez ograniczenie prędkości, z drugiej dla mieszkańców wsi, aby swobodnie mogli korzystać z komunikacji zewnętrznej. W przypadku dróg istniejących wiąże się to z koniecznością ich przebudowy lub wręcz budowy obwodnic. Dla głównych szlaków komunikacyjnych wariant ten należy szczegółowo przeanalizować jako jedno z rozwiązań, lub wyznaczyć przebieg nowej drogi autostradowej z zakazem lokalizacji wszelkich inwestycji w bezpośrednim jej sąsiedztwie.

Realizowane nowe obiekty wprowadzają zmiany w krajobrazie wiejskim, powodując zmiany charak-

teru i wyglądu wsi. Dbajmy więc o to, aby rozbudowując osiedle uwzględnić zarówno rzeźbę terenu, jak i istniejącą zieleń oraz wykorzystać zachowane do naszych czasów zabytki architektoniczne. W przypadku intensywnego rozwoju zabudowy, zabytkowe fragmenty powinny być zachowane i uzyskać odpowiednią dla nich oprawę w krajobrazie wsi. Ten nasz ślad pozostawiony dzisiaj, to tworzenie naszej historii i tradycji na przyszłość.

Zbigniew Kuriata

Instytut Budownictwa i Architektury Krajobrazu
Akademia Rolnicza we Wrocławiu
Institute of Building and Landscape Architecture
Wrocław University of Agriculture

Przypisy

¹ Anusz S., *Zagadnienia planowania obszarów wiejskich*. Człowiek i Środowisko nr 3/1994.

² Mełges H., *Problematyka budownictwa wiejskiego w aspekcie zagadnień regionalnych*. [w:] *Wieś polska – współczesne przemiany i rozwój*, Kraków 1999.

³ Kowicki M., *Wieś wielofunkcyjna, wizja perspektywiczna czy chwilowa koniunktura*. [w:] *Wieś Polska – współczesne przemiany i rozwój*. Kraków 1999.

⁴ Kuriata Z., *Lokalizacja terenów przemysłowych w planie wsi*. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, nr 379/2000.

⁵ Wysocka E., *Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju*. Człowiek i Środowisko, nr 24/2000.

⁶ Tkocz J., *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*. Katowice 1998.